

ЧУЖДЕСТРАННИЯТ ФАКТОР И ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА НА РЕПУБЛИКА (СЕВЕРНА) МАКЕДОНИЯ ПРЕЗ ВТОРОТО ДЕСЕТИЛЕТИЕ НА XXI ВЕК

Марияна Стамова

*Институт за балканистика с Център по тракология при БАН,
секция „Съвременни Балкани“*

Резюме: В текста накратко е направен синтез на външната политика на Република Македония в първите десетилетия на XXI век. Това развитие е съпътствано от немалко политически и икономически затруднения, с междусъседски проблеми в отношенията с Гърция, която блокира пътя към НАТО и ЕС. През 2018 г. е постигнато Споразумение с Република Гърция, с което Република Македония е поела задължение да направи необходимите конституционни промени. Така от средата на февруари 2019 г. тя вече съществува като „Република Северна Македония“ и в списъка на признатите държави от ООН, заменяйки името „Бивша Югославска република Македония“.

Ключови думи: Република Македония, Република Северна Македония, НАТО, ЕС, външна политика.

Въведение

През януари 2019 г. е извършена окончателна промяна на конституцията на Република Македония, с която е променено името на Република Македония в „Република Северна Македония“. През предходната 2018 г. е приет закон, с който албанският език се провъзгласява за служебен език на цялата територия на Република Македония. Това не се приема добре от голяма част от македонците, но се използва умело от албанския фактор в държавата в процеса на преговорите за промяна на името на Република Македония. Трябва да се има и предвид, че указът за влизането в сила на този закон не е подписан от президента на Република Македония Георги Иванов, според когото това не е законен акт и представлява основа за наказателно преследване. Много бързо след завършването на процедурата около договора с Гърция председателят на Събранието на Република Македония Талат Джафери официално публикува указа в „Службен вестник“.

само с един негов подпис, което е напълно противоконституционно.¹

Регионалните въпроси и Република Македония

В балканското обкръжение мястото на Република Македония е доста деликатно. От обявяването на независимостта на Република Македония през 1991 г. тя се оказва пред проблеми с почти всички свои съседи. И макар Бадентеровата комисия да обявява, че Република Македония изпълнява условията да се конституира като самостоятелна и независима държава, проблемите с нейните съседи остават същите. Например Република Сърбия, с която бяха в една и съща държава – Югославската федерация, първоначално не признава независимостта на Република Македония, като изтъква някои гранични въпроси и въпроса за територии, които дълги години са били в състава на Република Македония. Всъщност на Сърбия не са ѝ приоритет териториалните въпроси, а съществуването на МПЩ и нейната автокефалност. По отношение на Република България, макар че Република Македония е призната първо именно от София, все пак политическите отношения не се развиват в най-добра насока. Една от основните причини е, че Република Македония запазва надменното отношение, което съществува като инерция от предходната, разпаднала се югославска федерация. От друга страна, България и нейното правителство признават официално съществуването на Република Македония, но не са съгласни да се коригира научната мисъл за несъществуването на македонска нация, език и култура.

Факт е, че правителствата на ВМРО-ДПМНЕ и особено първото в Република Македония като цяло са били с по-голяма наклонност към България за разлика от правителствата на СДСМ, като дори някои министри от първото правителство на дясноориентираната партия от време на време декларират своите българофилски чувства (Димитър Димитров, Александър Лепавцов, Доста Димовска, Любчо Георгиевски). По-късно правителството на Република Македония, ръководено от Зоран Заев и лявоориентирания СДСМ, направи опити и стигна до подписването на Договор за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Македония на 1 август 2017 г. Факт е обаче, че още на 22 февруари 1999 г. в София правителството на ВМРО-ДПМНЕ начело с Любчо Георгиевски и това на СДС начело с Иван Костов подписват Декларация за добросъседство, за която имаше големи

очаквания и първоначално постигна някои добри резултати. Именно на нейната основа е и настоящият договор, който с много малки промени се различава от Декларацията. Трябва да се отбележи, че въпреки първоначалната еуфория и от двете страни по отношение на договора от 1 август 2017 г., впоследствие към него се появяват критики както от македонската, така от българската общественост. Така например забележка на македонската страна е, че не се споменава македонски език, а език от конституцията, докато българската страна твърди, че не е научно и е неприемливо съществуването на македонска нация и език. Въпросът с езика е решен с формулировката, че договорът и самият акт ще се подпише на езика съгласно конституцията. За тълкуването на определени исторически събития двете страни запазват своето гледище от по-близкото минало, например за Илинденско-Преображенското въстание (само Илинденско според македонската страна), за събитията от Първата и Втората световна война и по въпроса за окупацията. За тази цел в договора се предвиждат формирането на Съвместна мултидисциплинарна експертна комисия по историческите и образователните въпроси, изчистването на учебниците в двете държави от недобронамерената пропаганда и отхвърлянето на текстове, които са основани на фалшификация. И след подписването на Договора за приятелство и сътрудничество между двете държави и работата на съвместната комисия някои въпроси остават спорни и се тълкуват различно. Факт е, че и у двете страни съществуват съмнения, че този проблем може да се реши в близко бъдеще.

Еуфорията от подписването на Договора за приятелство и сътрудничество предизвиква от своя страна МПЦ-ОА, която по-това време все още не е призната от нито една друга православна църква, да потърси официално посредничеството и помощта на БПЦ по въпроса за спора за признаването ѝ пред Вселенската патриаршия, т.е. БПЦ да играе ролята на „църква майка“. Това става с писмо от Светия синод на македонската епископия до БПЦ на 9 ноември 2017 г., в което се заявява, че „Светият синод на МПЦ е готов да признае БПЦ за църква майка, ако тя признае македонската църковна независимост“. И въпреки че на свое заседание на 27 ноември Светият синод на БПЦ приема да стане „майка“ на Македонската църква и да съдейства за установяване на канонически статут на МПЦ, като за целта определя специална архиерейска комисия начело със старозагорския владика Киприян, която да води преговорите както с МПЦ, така и с останалите поместни православни църкви за уреждане на проблема², процесът

зацикля поради обвиненията на другите църкви, че това са политически игри, които имат за цел да доведат до разкол между отделните църкви.

За Република Македония много характерни са отношенията ѝ със съседна Република Гърция. Гърция категорично се противопоставя на приема на Република Македония в ООН под конституционното ѝ име, а тя, още докато президент на държавата е Киро Глигоров, през 1994 г. е приета в ООН под името Бивша югославска република Македония (БЮРМ). Макар че необходимата корекция беше обещана за два месеца, този проблем се превърна в междудържавен и международен в следващия почти четвърт век. Гърция въведе блокада, поради което Република Македония бе насочена към снабдяване с всичко необходимо за държавата от България. По настояване на международната общност блокадата беше свалена, но отношенията останаха много затегнати, за да стигне до 13 септември 1995 г., когато в Ню Йорк беше сключено т.нар. Временно споразумение за спора за името между Република Македония и Република Гърция, в което не се споменават имената на държавите. Макар че Гърция е задължена да не блокира Република Македония за европейските учреждения и атлантическите структури, това го доказват и присъдата, и взетите решения на съда в Хага през 2011 г., а именно че Гърция е нарушила член 11 от Временното споразумение с блокирането на приема на Република Македония в НАТО. На срещата в Букурещ през 2008 г. Република Македония реално е блокирана. Така едно от исканията на Република Македония, която внася жалба в съда в Хага на 17 ноември 2008 г. – да бъде наредено на Гърция да сложи край на блокадата за влизането ѝ в ЕС и НАТО, не е одобрено. Инициативата на правителството на СДСМ на Зоран Заев и приемането на започване за преговори доведоха до подписването на договора в гръцкото село Нивици на брега на Преспанското езеро от 17 юни 2017 г., известен още като „Преспанския договор“³. С договора се определя новото име на Македония да бъде „Република Северна Македония“ (Republic of North Macedonia на английски, но няма да се превежда на гръцки)⁴. Името ще се използва на принципа *erga omnes* – като двустранно и международно, както и вътрешнополитически. Езикът ще се казва „македонски“, както е признат от ООН през 1977 г. Термините „Македония“, „Република Македония“ и „Бивша югославска република Македония“ няма да се използват за Северна Македония в никакъв официален контекст. Ще може да се

използва и прилагателното „македонски“, когато става дума за география, история и култура, а не за официален държавен контекст. Атина и Скопие обаче приемат, че тълкуват думите „Македония“ и „македонски“ различно. За Гърция въпросът е „географски“ и „цивилизационен“, свързан с „наследството на този регион от Античността до настоящето, докато за Македония става дума за препратка към „историята, езика, културата и наследството, различни от тези (в случая с Гърция)“.

Задълженията на Република Македония да приеме гръцките искания, между които промяната на конституционното име на „Република Северна Македония“ и налагането на конституционни промени, предвиждат провеждането на референдум в държавата. Резултатите от референдума, на който е подложен „Преспанският договор“, обаче не са еднакво тълкувани. Част от македонската общественост е убедена, че договорот е в ущърб на Република Македония, с констатацията, че референдумът е неуспешен. От друга страна, според тълкуването на правителството референдумът е успешен, тъй като от общо излезлите, 600 000 души са гласували за промяна на името на държавата. Официално България поддържа процеса на промяна и приемането на новото име в съгласие с европейските принципи за решаване на проблемите между съседните държави, но българската научна общественост като цяло не е убедена, че това е правилната позиция към конституционната промяна, като настоява това име да се отхвърли, и твърди, че България, като съседна и заинтересована държава, е можела да вземе по-активно участие в решението за ново име на Република Македония.⁵

Отношенията между Република Македония и Република Албания през годините са главно под диктата на отношенията между Албания и албанската етническа общност в Република Македония. Няма нито един по-малък или по-голям проблем, който се отнася до албанците в Република Македония, за който да не вземе отношение и официална Тирана. Може да се каже, че Албания има известно патерналистично отношение, което самата тя не отрича. Позната е ролята на известната сред обществеността „Тиранска платформа“ от 2017 г., с условието в нея за въвеждането на албанския език на цялата територия на Република Македония и други въпроси, както и свързането икономически и културно на албанците както в Албания, така и в Косово, Южна Сърбия и не на последно място, в Република Македония. Настоява се за одобряването от централната власт в Скопие на самостоятелни бюджети за албанските общини в Република Македония и за

създаване на Камара на албанците за Северозападна Македония. Не на последно място, трябва да се отбележи фактът, че за влизането в НАТО голям е натискът именно от албанския политически фактор в Република Македония.

Отношенията с Косово като независима държава, призната от Република Македония, от своя страна предизвикват нестабилни отношения с Република Сърбия, която показва интерес към ЕС, но е категорично против членство в НАТО. Поради участието на албанци в правителството в Скопие Република Македония е принудена да застава почти винаги на страната на албанските интереси, за да не изгуби мнозинството и по-този начин и властта.

Промяната на името и приемането на Република Северна Македония в НАТО

Част от македонската научна общественост е на мнение, че с налагането на спора за името на Република Македония Гърция иска да се защити от териториални претенции. Трябва да се отбележи обаче и друг факт, малко дискутиран и застъпван в обосновката на проблема – че гръцката страна също така се страхува от повдигането на въпроса и исканията, свързани с имотните права на бежанците от Гърция в НР/СР Македония в рамките на Югославската федерация след края на Гражданската война там през 1946 – 1949 г. [1], [2]. Независимо че по-голямата част от македонското население е против Договора от Преспа, което ясно показва и референдумът, който не е успешен, обществеността в страната е убедена, че в Събранието на Република Македония, за да се постигне 2/3 мнозинство, се извършва натиск. В тази насока на 11 януари 2019 г., в деня, в който се провежда 75-ата сесия на Събранието и с 2/3 мнозинство от 81 гласа се приемат конституционните поправки, се отваря пътят за официалната промяна на конституционното име на държавата. Това решение на Събранието е последвано с протести, но вече не с такава интензивност. Името „Република Северна Македония“, според договора трябва да влезе в сила, след като и парламентът в Гърция официално ратифицира този процес.⁶ Това става официално на 25 януари, когато в гръцкия парламент с 153 гласа „за“, 146 „против“ и 1 „въздържал се“, т.е. с малко мнозинство, се дава зелена светлина за разрешаване на 27-годишния спор между Република Македония и Гърция.⁷ Освен промените в дипломатически план, ще има промени във всички публични документи в Скопие, които ще бъдат пряко обвързани и с процесите на преговорите за присъединяването на Македония

към ЕС, и много други промени, като една от важните промени ще бъде свързана с признаването на промяната на името на държавата в „Република Северна Македония“ от другите държави и международните организации. Освен името Договорът от Преспа предвижда и сътрудничество и връзки в приоритетни области, като образование, наука, здравеопазване, и партньорство в отбраната и с полицията.

След ратифицирането от гръцкия парламент на Протокола за приемането на Македония в НАТО отпадна и последната пречка пред споразумението. С официална дипломатическа нота до властите в Скопие от 12 февруари Атина слага официален край на спора за името, с което става ясно, че Атина ратифицира окончателно Преспанския договор и одобрява членството на страната в НАТО.⁸ Така на 12 февруари 2019 г., след като влизат в сила конституционните промени, са изпълнени всички условия за прилагане на името „Република Северна Македония“, съкратено „Северна Македония“. Така от 16 февруари 2019 г. Република Македония вече съществува като „Република Северна Македония“ и в списъка на признатите държави от ООН, заменяйки името „Бивша Югославска република Македония“.

Около година по-късно, след като процесът по ратифицирането от всички държави членки на НАТО приключва успешно, на 27 март 2020 г. „Република Северна Македония“ подписва официално Протокола в Брюксел и става 30-ата държава от организацията.

Миграционните вълни и позицията на правителството

Както и другите балкански държави, Република Македония със своята централнобалканска позиция се сблъсква и с проблема на миграциите през второто десетилетие на XXI век и особено в периода 2015 – 2016 г. [3]. И макар че тази бежанска/мигрантска криза за Република Македония преди всичко има транзитен характер, все пак нейните граждани ежедневно директно и индиректно се сблъскват с последици от икономически и хуманитарен характер, както и с проблеми, пряко засягащи нейната национална сигурност.

До съществуването на т.нар. „балкански маршрут“, който практически е затворен в началото на март 2016 г.⁹, Република Македония е включена в приемането на мигранти, но тя категорично заявява, че не е подготвена за създаването на бежански лагери, освен два приемни центъра, и то с максимум 2000 бежанци, съгласно нейните икономически възможности –

1500 в Гевгелия и 500 в Табановце-Куманово. Така, изправен пред заплахата от незаконната миграция и сблъсквайки се със сериозния наплив на бежанци, Съветът за сигурност на Република Македония обяви кризисна ситуация на 19 август 2015 г. на част от територията на страната, основно в районите на южните и северните граници.¹⁰

В крайна сметка Република Македония се справя с мигрантската вълна с решението да построи ограда, и с налагането на други мерки, като координация и контрол за намаляването на миграционния поток през нейната територия съвместно с някои държави членки на ЕС, като тези от Централна Европа, обединени около „Вишеградската четворка“ и Австрия, и държави извън ЕС, като Сърбия. Въпреки всички тези усилия Република Македония се сблъсква открито с обвиненията и критиките от неправителствените организации, както в държавата, така и извън от нея, за нарушаване и ограничаване на правата на мигрантите.

Заклучение

От всичко казано дотук могат да произлязат някои важни заключения за Република Македония и нейното бъдеще от гледна точка и на съседна България. Република Македония е политически нестабилна държава, а икономически по-слаборазвита и с големи задължения. Политическата нестабилност се предизвиква от дълбокото разделение на македонското общество главно поради процеса, свързан с промяната на името с цел приемане на Република Македония в НАТО и ЕС. Мнозинството от македонците в държавата трудно приемат и ще приемат промяната на конституционното име, а вероятно поради традиционните отношения с България и голяма част от българските граждани не са съгласни с такава промяна. За България Република Македония е била и остава неин най-важен съсед, тъй като през историята са имали общи периоди и това е много трудно да се изтрие от колективната памет. Разделението на населението в Република Македония е и по отношение на националната принадлежност. Етническо напрежение на национална основа между македонци и албанци може по всяко време да избие на повърхността. При македонците е силно чувството, че са автохтонно население, че са на своя територия по отношение на албанците, докато при албанската общност в Република Македония като вятър в гърба се чувстват връзките и подкрепата от страна на Косово и Албания. Във връзка с това много деликатна е позицията на Република България. Като членка на ЕС, тя е принудена да ги наблюдава и да

зачита насоките, които се дават от европейските институции, които невинаги кореспондират с чувствата на българските и македонските граждани. Договорът за приятелство и сътрудничество между двете държави все пак представлява база за по-нататъшното развитие на отношенията въпреки някои неразбирателства и проблеми в последните години.

Бележки

¹ За реакциите по Закона за езиците вж. мненията на няколко македонски юристи и университетски преподаватели: Астеруд жестоко го нападна обявяването на Законот за јазиците во СВ: Ова овде не завршува!, 15.01.2019. <https://republika.mk/vesti/makedonija/asterud-zestoko-go-napadna-objavuanjeto-vo-sluzben-vesnik-na-zakonot-za-upotreba-na-jazicite/>; Ивановски: Со законот за употреба на јазиците Уставот беше прекршен уште пред една година кога беше донесен, 15.01.2019. <https://kurir.mk/makedonija/vesti/ivanovski-so-zakonot-za-upotreba-na-jazicite-ustavot-beshe-prekrshen-ushte-pred-edna-godina-koga-beshe-donesen/>

<http://www.utrinski.com.mk/?ItemID=3F90D52DE72178498A02806E94FF86C3>.

² МПЦ ѝ благодари на Мајката-Црква БПЦ (27.11.2017 16:39). <http://mpc.org.mk/vest.asp?id=6863>.

³ Договорът за решавање на спора с Гърция дословно е озаглавен: Final Agreement for the settlement of the differences as described in the United Nations security council resolutions 817 (1993) and 845 (1993), the termination of the interim accord of 1995, and the establishment of a strategic partnership between the parties. <https://vmacedonia.com/politics/macedonia-greece-agreement.html>.

⁴ С посредничеството на Матју Нимиц през годините се обсъждат различните предложения за име на Република Македонија, како например: Република Нова Македонија, Република Горна Македонија, Република Македонија (Скопие), Република Северна Македонија и др.

⁵ Обръщение на български учени и общественици до Парламента, правителството, МВНР, президентството и българските медији от 26 јуни 2018 г. Все пак не може да се објасни зашто во преамбулата на Конституцијата не са споменати българите, а някои други, маргинални според броя, национални общности.

⁶ Собранието ѝ стави крај на Република Македонија, 11.01.2019. <https://republika.mk/vesti/makedonija/zborovite-republika-makedonija-se-zamenuvaat-so-zborovite-republika-severna-makedonija/>

⁷ Грчкиот Парламент го ратификуваше Договорот од Преспа, 25.01.2019. <https://kurir.mk/makedonija/vesti/grchkiot-parlament-go-ratifikuvashе-dogovorot-od-prespa/>

⁸ Гърция окончателно призна Северна Македонија и одобрява членството ѝ во НАТО, 12.02.2019. <https://www.economic.bg/bg/news/11/gartsiya-okonchatelno-prizna-severna-makedonija-i-odobryava-chlenstvoto-v-nato.html>

⁹ Официјално: Балканскиот маршрут е затворен, 9.03.2016. <http://www.vesti.bg/temi-v-razvitiе/tema-bezhancite-ot-siriia/balkanite-zatryshnaha-vrati-pred-migrantite-6051061>.

¹⁰ Одлука за постоење на кризна состојба заради зголемен обем на влез и транзитирање на мигранти низ територијата на Република Македонија, Службен вестник на Република Македонија, број 141, 20 август 2015. <http://www.slvesnik.com.mk/Issues/9ed0c65692f74408b9ca418afe872b4b.pdf>

References/Литература

1. **Veljanovski, N.** Begalskiot aspekt na Gradjanskata vojna vo Grcija 1946 – 1949. Skopje: Makform, 2016. 380 s.

[**Велјановски, Н.** Бегалскиот аспект на Граѓанската војна во Грција 1946 – 1949. Скопје: Макформ, 2016, 380 с.]

2. **Siljanovska-Davkova, G.** Parliamentary System(s) or/and Presidential System(s): Dilemmas and Challenges. <https://www.juridicas.unam.mx/wcc/ponencias/14/266/pdf>, Mexico City: World Congress of IACL, 2010.

3. **Stamova, M.** Migrantskata kriza – predizvikelstvo za sigurnostta na Republika Makedonija (2015 – 2017). – V: *Bezanskata kriza i Balkanite 2015 – 2016*. Kolektivna monografija. Sofia: IBCT-BAN, Paradigma, 2018, s. 165 – 180.

[**Стамова, М.** Мигрантската криза – предизвикателство за сигурноста на Република Македонија (2015 – 2017). – В: *Бежанската криза и Балканите 2015 – 2016*. Колективна монографија. Софија: ИБЦТ-БАН, Парадигма, 2018, с. 165 – 180.]

За автора

Марияна Стамова е доктор по историја, доцент в секција „Съвременни Балкани“ в Института за балканистика с Център по тракология при БАН. Научните ѝ интереси са свързани с проблемите на албанската етническа общност в югославската федерация след края на Втората световна война и ролята на албанския фактор в разпадането на Югославия, както и с положението на албанците в новите независими държави, създадени на нейна територия. В последните години научноизследователският ѝ интерес е насочен и към вътрешната и външната политика, както и международните отношения в Република (Северна) Македонија.

За контакт с автора: marianastamova@yahoo.com